

- LITOVKINA ANNA, TÓTHNÉ 2005. *Magyar közmondástár. Közmondások értelmező szótára példák-
kal szemlélítve*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- MNSzt. = *Magyar nemzeti szövegtár. Elektronikus adatbázis, a mai magyar írott köznyelv általános
célú reprezentatív korpusza*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. [http://corpus.nytud.\[-\]
hu/mnsz](http://corpus.nytud.[-]
hu/mnsz) (2018. 03. 04.)
- O. NAGY GÁBOR 1976. *Magyar szólások és közmondások*. 2. kiadás. Gondolat Kiadó, Budapest.
- O. NAGY GÁBOR 1979. *Mi fán terem? Magyar szólásmondások eredete*. 3. kiadás. Gondolat Kiadó,
Budapest.
- SIRISAKA ANDOR 1891. *Magyar közmondások könyve. Válogatott magyar közmondások, példabe-
szédek, szólásmódok betűrendes gyűjteménye*. Engel Lajos, Pécs.
- SZEMERKÉNYI ÁGNES 2009. *Szólások és közmondások*. Osiris Kiadó, Budapest.
- TESZ. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–3*. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai
Kiadó, Budapest, 1967–1976.

FORGÁCS TAMÁS
Szegedi Tudományegyetem

C. Vladár Zsuzsa, A korai magyar grammatikák

Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 191. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2016. 130 lap

1. C. VLADÁR ZSUZSA új kiadvánnyal örvendeztette meg az olvasóközönséget. A korai magyar grammatikák címmel többségében 17. századi magyar nyelvtanokat mutat be könyvében, ahol nem csak a korai nyelvészeti munkákról, hanem a nyelvtudomány történetéről is szól. Egyben arra is kitér, mely pontokon kapcsolódik korai grammatikáink a kortárs európai áramlatokhoz, illetve milyen párhuzamok fedezhetők fel más nyelvek grammatikáival.

A mű igazi hiánypótló munka, hiszen a korai magyar grammatikákról SZATHMÁRI ISTVÁN 1968-ban megjelent (*Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk*. Akadémiai Kiadó, Budapest) alapvető munkáján kívül szinte alig van irodalom. Ezek a munkák C. VLADÁR szerint korábban azért estek ki a magyar nyelvészeti gondolkodásból, mert latin nyelvűségük akadályozta, hogy az érdeklődők hozzájuk férhessenek. Vagyis esetükben éppen az vált a megismerés gátjává, ami megírásuk idején a közvetítés eszköze volt, a latin nyelv. Ezért vállalkozott a könyv szerzője a korábbi években a korai nyelvtanok magyarra fordítására, hogy a fordítás, az értelmezés, és a munkákhoz fűzött jegyzetek segítségével hozzáférhetővé tegye a nyelvtudomány ezen korai gyöngyszemeit az olvasóközönség számára. Mára a töredékek kivételével a régi latin nyelvű grammatikák mindegyike elérhető magyar nyelven a Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványaként ZSILINSZKY ÉVA szerkesztésében. A hozzáférést segíti, hogy a fordítások mellett az eredeti művek fakszimiléje is megjelent.

A korai magyar grammatikák című könyv a szerző által korábban készített fordítások alapján, valamint a fordításokkal kapcsolatos kutatások eredményeiből született. A lefordított művek a következők:

1. SYLVESTER JÁNOS latin-magyar nyelvtana (1539/1989)
2. SZENCZI MOLNÁR ALBERT, *Novae Grammaticae Ungaricae libri duo* (1610/2004): Új magyar grammatika két könyvben
3. PERESZLÉNYI PÁL, *Grammatica Linvae Ungaricae* (1682/2006): A magyar nyelv grammatikája

4. KOMÁROMI CSIPKÉS GYÖRGY, *Hungaria Illustrata* (1655/2008): A magyar nyelv magyarázata

5. TSÉTSI JÁNOS, *Observationes Orthographico-grammaticae* (1708/2009): Helyesírási-grammatikai megjegyzések

6. KÖVESDI PÁL, *Elementa Linguae Hungaricae* (1686/2010): A magyar nyelv alapjai

7. TÓTFALUSI KIS MIKLÓS, *Ratiocinatio de Orthographia* (1697/2011): Helyesírási megfontolások

A fordítások időközben felkerültek a világhálóra, és a SZENCZI-grammatika kivételével immár a Magyar Elektronikus Könyvtárban is elérhetők.

2. A korai magyar grammatikák című kiadvány két nagy részből áll, az első rész általános kérdésekről szól, a második pedig esettanulmányokat tartalmaz a korai nyelvtanok alapvető leírási kérdéseivel kapcsolatban.

Az általános részben az olvasó tájékoztatást kap a régi grammatikákat tartalmazó kiadási sorozat létrejöttéről, elvi és terminológiai kérdéseiről, továbbá a terminológiai adatbázis és szótár készítéséről és felépítéséről. A szerző szándéka szerint ez az új kiadás, amely a fordítások mellett az eredeti faksimiléjét is tartalmazza, felválthatja a TOLDY-féle *Corpus Grammaticorum*-ot, ami a maga idejében felbecsülhetetlen szolgálatot tett a magyar tudománytörténetnek, hiszen lehetővé tette, hogy a kutatók hozzáférjenek ezekhez a korai munkákhoz.

Az első rész fejezeteiben a régi magyar nyelvtanok legfontosabb leírási kérdései is helyet kaptak, így a módszertani és az elméleti keret. A könyv megemlíti az első magyar grammatikát, SYLVESTER JÁNOS nyelvtanát 1539-ből, ahol a magyar nyelv leírása a latin tanításából építkezik, többnyire a latin kategóriák fordításából és a magyar megfelelők bemutatásából áll. Ennek a grammatikának azonban, mivel sokáig lappangott, és csak a 19. században került elő, nem lehetett hatása a következő nyelvtani munkákra. A magyar grammatikai hagyomány kiindulópontjának SZENCZI MOLNÁR ALBERT 1610-ben megjelent nyelvtana tekinthető, amit már mindenki ismert, és hivatkozással vagy anélkül fel is használt a későbbiekben. Ez a munka szemléletével nagy befolyást gyakorolt az ezutáni nyelvtani kiadványokra, és lehetővé tette a magyar jelenségek leírását, a névszói végződések, a toldalékok felismerését és megjelenítését a ragozási rendszerben. A könyv külön fejezetben foglalkozik a grammatika lehetséges forrásaival, PETRUS RAMUS *Scholae Grammaticae* című munkájával, valamint a korai német grammatikákkal. A továbbiakban a munka bemutatja a SZENCZI-féle nyelvtan pedagógiai célú leegyszerűsítéseit, így KÖVESDI PÁL és PERESZLÉNYI PÁL nyelvtanát, amiknek elsődleges célja a magyar nyelv oktatásának megkönnyítése volt. SZENCZI tudományos igényű grammatikája ugyanis a magyar nyelv tanítására kevésbé volt alkalmas, ugyanakkor ebben az időben a nyelvtanok előszavában mindenütt célként szerepelt a nem magyar anyanyelvű diákok és felnőttek magyarra tanítása. Érdekes változás, hogy míg korábban a latintanítás érdekelt szolgálta az anyanyelv, ebben a korszakban már az anyanyelv tanítása került a középpontba, és ehhez szolgáltatta a keretet a latin grammatika, mindazonáltal pedig a közvetítő nyelv is a latin maradt.

Az általános részben megjelenik az az eddig kevés figyelmet kapott tény, hogy a korai magyar nyelvtanok forrásaként a héber grammatikai hagyomány is szerepet játszott. Továbbá helyet kap a korabeli héber–magyar nyelvhasonlítás elemzése is. A héberrel való nyelvroko-

nítás egyrészt lehetővé tette az agglutináló típusú magyar nyelv jelenségeinek leírását, amire a latinra kifejlesztett kategóriák nem adtak lehetőséget. A héber bizonyos pontokon szerkezeti hasonlóságot mutatott a magyarral, így lehetett rá hivatkozni. Másrészt a héberrel, mint a Biblia egyik szent nyelvével való rokonítás tekintélyt is kölcsönözhetett a magyar nyelvnek abban a korban, amikor megindult a nyelvek vetélkedése egymással. Ennek háttérében a magyar nyelv társtalansága, az európai mintáktól való eltérése állhatott. A héber grammatikai hagyomány a legfontosabb segítséget azonban a magyar nyelv toldalékoló jellegének bemutatásához szolgálta, a héber kategóriák fontos szerepet játszottak a toldalék és a szótő fogalmának kialakításában. Ekkor azonban a magyar-héber összevetés még nem szókinsz-, hanem szerkezetalapú, és nem konkrét hasonlításokon, csak elméleti párhuzamokon nyugodott. A héber grammatikákra való támaszkodás alapvetően hozzájárulhatott a szóelemek felismeréséhez, a tö és a toldalékok elkülönítéséhez, a személyragozás magyarázatához.

A második rész esettanulmányai a korai nyelvtanok morfológiai bemutatásáról szólnak. Egyrészt az esetrendszer leírását taglalják, kitérve a genitívus kérdésére is. Másrészt a szóelem fogalmának kialakulását firtatják, a szótő és a toldalék megjelenését és általánossá válását a magyar nyelvészeti munkákban. Emellett pedig a szóelemző írásmód elvének megjelenését és az írásmód német párhuzamait is bemutatják. Ennek jelentősége a tudománytörténeti szempont mellett a mai helyesírás rendszerének kialakulásában sem elhanyagolható, hiszen a szóelemzés elve mind a mai napig az egyik legfontosabb helyesírási alapelvünk a fonetikus írásmód, a hagyomány elve és az egyszerűsítés mellett.

3. Köszönet illeti C. VLADÁR ZSUZSÁT azért, hogy lefordította ezeket a korai magyar nyelvtanokat, valamint létrehozta ezt a tájékoztató jellegű kiadványt, amelyben tudománytörténeti és nyelvleírási kérdéseket is felvet. A korai nyelvészeti munkák immár magyar nyelven is elérhető tanulmányozása tanulságos és gyümölcsöző lehet nemcsak a nyelvtörténet, de a leíró nyelvészet érdeklődő kutatói számára is.

BALOGH JUDIT

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Chaïm Perelman, A retorika birodalma

Retorika és érvelés

Fordította MAJOR HAJNALKA. Az ékesszólás kiskönyvtára 50.

Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2018. 211 lap

„Néhány könyv arra való, hogy megízleljük őket, mások arra jók, hogy lenyeljünk őket, van azonban néhány olyan könyv, melyet meg kell rágni és meg kell emészteni.”

Francis Bacon

PERELMANT (1912–1984), a Brüsszeli Szabadegyetem lengyel származású professzorát „a 20. század Arisztotelésze” állandó jelzővel tüntetik ki világszerte, a legnagyobb hatású szerzőnek tartják a retorikai érvelélmélet terén RICHARD WHATELY óta (akinek 1828-ban jelent meg retorikája és logikája). Elismertségét jelzi az a tény, hogy JOACHIM